

րովին իրենց համախմբութիւնը կորուսանելու, և այսպէս դիւրաւ կը ճերմըկնան :

Կը շարունակուի :

Երեւոյ պացոց կրօնքն և սովորոյքն երբ :

Յունական բառէ ելած է Երիւնդիւս և Երիւնդիւսի անունը, որ իրենց թխամորթութիւնը կը բացատրէ. բայց ժողովուրդը կը նախադասէ Ակադիացի ըսուիլ, և թագաւորութիւնն ալ Ակադի կամ Կեզ անուանել : Հապէշ անունը տալ Տաճիկներուն սեփհակն է, և ըսել է ժողովուրդ խառնեալ. ասկէ ելած է Եւրոպացոց Ապիսսիմի բառը՝ որ հիմա սովորական եղած է :

Եթովպացիք աշխարհին գլխաւոր բնակիչքը կը համարուին. բարձրահասակ են, երկայնահեր և դիմաց գծադրութեամբ Եւրոպացոց նման. գոյներնին միայն ուրիշ ծանօթ ազգերէ կ'որոշէ զիրենք. ոմանք գունատ թանաքի կը նմանորեն զանոնք և կամ հասած ձիթապտղի. ոմանք ալ անագախառն պղնձի : Բայց դիտուած է գունոց զանազանութիւն ալ՝ Եթովպիոյ զանազան գաւառներու տակ. բարձրաւանդակներուն վրայ բնակողներուն միւթը պայծառ է. Դիկրէ բնակողներունը գրեթէ ճերմակ. իսկ ցած և ճախճախուտ տեղերունը գրեթէ սև : Գեղեցիկ կը համարուին սևամորթները. անոր համար շատ սպիտակներ իրենք զիրենք կը սեջընեն. գեղեցիկ է աշուրին, սպիտակ և գեղեցկայարմար ակառներով, բարեձև քիթով, անմօրուս՝ և կորովի անդամներով :

Կիզ լեզուն՝ գոր Դիկրէի մէջ կը գործածեն և որով բոլոր Եթովպացոց զրեանքը գրուած են և դիտունք աւրարեղէնի բարբառ մը կը համարին. Աւնարի լեզուն ալ որ ժԴ դարէն ետքը արքունեաց լեզու եղած է արարե-

րէնի շատ մօտ է արմատական բառերու մէջ, բայց բառերուն դասաւորութիւնը ուրիշ սկիզբ մը ունի : Կիզ լեզուն քան զարաբացին աւելի դժուարալուր, և դժուարահնչիւն է. վեց բաղաձայն ունին որոնց խստութիւնը եւրոպացոյ մը չնչափողը չկրնար ձևացնել. Ամհարին թէպէտև քաղցրագոյն քան զառաջինը՝ բայց չունի անոր քերականական հարստութիւնը՝ ինչպէս ունին բոլոր սեմական լեզուները : Կիզին մէջ յունական բառեր շատ կան. ամենէն զուտ և անխառն բարբառը Դիկրէին է, իրեն այբբէնգիմը շատ դարերէ 'ի վեր մասնաւոր ձև մը և եղանակ մը առած է. այսինքն սեմական նշանազիրները խառնուած յոյն եգիպտական նշանազրոց հետ, դարձեալ ձայնաւորներուն տեղ օտար նշանաձևներ փոխանակած ըլլալով՝ գրութիւնը տեսակ մը վանդական¹ ոճ առեր է :

Բնիկ Եթովպացոց մեզի ծանօթ պատմութիւնը Սաբա դիխոյէն առաջ չանցնիր, որոյ որդին կ'ըսեն կոչուեցաւ Մէնիհէյէք. և թագաւորութեան յաջորդութիւնը հասաւ ինչուան Քրիստոսի թուականութեան 960 երորդ տարին : Երկու եղբարց՝ Ապրահայի և Ապրահայի ժամանակ (330) քրիստոնէութիւնը մտաւ իրենց երկիրն ալ : 522ին Քալէպ թագաւորը՝ որ և Էլէսպարսն կը կոչուէր, Յուստինիանոս կայսեր դաշնակից՝ Արաբիոյ մէջ շատ պատերազմներ ըրաւ Հրէից և Քորէշիդներու դէմ : Զակայիք հարստութիւնը 340 տարի իշխեց, ուսկից էր Լալիպալա թագաւորը, որ ապառաժ տեղուանքը շէնցուց և ինը եկեղեցի փորել տրուաւ քարերու մէջ. որոնց առաստաղները սիւներու վրայ հաստատուած, և պատերը արաբացի ճաշակով զարդարուած են, Լալիպալայի գերեզմանը այս եկեղեցիներէն մէկուն մէջն է, և Գոյգոթա կ'ըսուի :

Հիմա Եթովպացոց և Եւրոպացոց մէջ բաժանման պատուար մը քաշուած

¹ Gheez.

¹ Syllabique.

է. տաճիկ և հեթանոս ազգերէ պաշա-
րուած՝ կարծես թէ իրենց բնատուր
մտաւոր ձիրքերը կորուսած՝ այն վի-
ճակն ունին եթովպացիք զոր երկոտա-
սաներորդ դարուն ունէին եւրոպացիք.
քրիստոնէութիւնը հրէութեան հետ
խառնած, թլփատութիւնը երկու սե-
ռին ալ անմեղ արարողութիւն մը կը
համարին. կիրակին շաբաթուան փո-
խած են. միաբնակք են դաւանութիւն,
բայց իրենց բազմաթիւ տօնական օրե-
րովը և ուրիշ սրբոց և հրեշտակաց և
սուրբ Աստուածածնայ յաճախ պաշ-
տօնատարութեամբ Սպանիացոցմէ և ի-
տալացոցմէ շատ վար չեն մնար: Խոնկ
և օրհնեալ ջուր կը գործածեն. խոր-
հրդոց մէջ մկրտութիւնը, խորհրդ-
դակն խոստովանութիւնը, և հա-
ղորդութիւնը կ'ընդունին. երկու տե-
սակաւ կը հաղորդին և գոյացափո-
խութեան կը հաւատան: Իրենց Աս-
տուածաշունչը ամենայն մասամբ ուղ-
ղափառացը կ'ըլլար եթէ Գիորք Եմնով-
քայ ըսուածը դուրս ձգելու ըլլային:
Աքսումի մայր եկեղեցւոյն մէջ տապա-
նակ մը կայ, որ թագաւորութեան հաս-
տատութիւնը և ամրութիւնը կը համա-
րուի, և կ'աւանդեն որ Մէհիմէթ ի-
րենց ամենահին թագաւորն Հրէաստա-
նէն եթովպիա բերած ըլլայ: Այս ա-
մեն բաներուն վրայ օձապաշտութիւն
մ'ալ կ'աւելցընեն. այն աստիճան սըր-
բազան կը համարուի աս կենդանին՝ որ
զայն սպաննողը մահուան կը դատա-
պարտեն: Նախ նախնի քրիստոնէու-
թենէն շատ տեսակ սովորութիւն-
ներ մինչև հիմա պահած են. եկեղե-
ցւոյն մէջ ոչ արձան կը թողուն, ոչ
քանդակ և ոչ խաչելութիւն, զոր քա-
հանայք միայն իրենց վրայ կը կրեն.
չափահասները միայն կը մկրտուին.
և մկրտութեան աւագանները միշտ ե-
կեղեցւոյն դրան քովը կը գտնուին:
Սրբազան տեղեաց մեծարանքը շատ
մեծ է մէջերնին, և թշնամեաց ձեռքէն
միակ ապաստանարան այս կը համա-
րուի. չմկրտեալ մը չիկրնար մտնալ
հոն. առանց կօշկի պիտի մտցուի և շատ

դէպքերու մէջ արանց ալ և կանանց ալ
արգելեալ է մուտքը. իսկ ՚ի սրբութիւն
սրբոցը մտնալը քահանայից միայն պա-
հուած է:

Ըստ անգղիացի քարոզչաց իրեք կրօ-
նական բաժանմունք կայ մէջերնին. ու-
մանք կ'ընդունին զքրիստոս Աստուած
միանգամայն և մարդ ինքն իրմով. ու-
մանք ալ մարդ եղած, բայց Հոգւոյն
սրբոյ զօրութեամբը. իսկ ուրիշ ոմանք
ալ մարդ եղեալ, բայց մկրտութենէն
ետքը՝ Հոգւոյն սրբոյ իշմամբ:

Իրենց կղերին գլուխը ապուռնու
(հայր) կ'ըսուի որ միշտ օտար մարդ մը
կ'ըլլայ. երկրորդ դասը երիցապետը
քօմնսադնի է որոնք կանոնիկոսական
եկեղեցեաց հետ կապուած են: Անոնց-
մէ ետքը հուգան ժողովրդապետը (քա-
շիշ) անոնց տեղապահները սարկա-
ւագները, կէս սարկաւագները, աք-
բայք՝ աստուածաբանութիւն վարպետը,
կրօնաւորք բազմաթիւ, որոց բնակու-
թիւնն եկեղեցւոյն բոլորտիքն է: Առա-
ջին և պատուաւոր կարգ կրօնաւորաց
սուրբ Անտոնայ է, որուն հնութիւնը
կ'ըլլայ մինչև երեքտասաներորդ դար
հիմնեալ ՚ի սրբոյն Եւստաքէոսէ և ՚ի
սրբոյն Թէքլա—Հայեմանուդ: Այն կրօ-
նաւորաց ամենէն մեծ օգուտը երկրա-
գործութիւն է. մուրանալ չունին, խոս-
տովանութիւնը շատ ցանցառ է ժողո-
վրդեան մէջ. կուսութիւնը միայն կրօ-
նաւորաց է:

Ինչպէս որ կ'երևայ, կրօնից ազդեցու-
թիւնը քաղաքակրթութեան վրայ ամե-
նաքիչ է. կառավարութեան կերպը ինքն
իշխան թագաւորութիւն է: Առաջին
պաշտօնեայն րա կ'ըսուի. ազնուակա-
նութիւնը ձևացնողները թագաւորա-
կան ցեղէն սերեալներն են. բազմակը-
նութիւնը՝ թէպէտ և դատապարտեալ է
յեկեղեցւոյ, ազնուականաց ձիւղը կ'ա-
ճեցնէ: Իշխանք որոնք թագաւորու-
թեան կրնան կերպով մը իրաւունք ու-
նենալ՝ միշտ բանտեալ են. ըստ ոմանց
պատմագրաց ինչք ստանալու իրաւուն-
քը չկայ. բայց այս շատ ստոյգ չերևար.
վասն զի պաշտօնեայք որ դրուած են եր-

կրին բերոց գինը կտրելու և երկրի վարձուներն իրենց տիրոջը տալիքը հատուցանելու համար՝ հակառակը կը հասկըցնեն։ Արդարութիւնը շուտով կը կատարուի. բայց խժգոժ պատիժները շատ կը յաճախեն։ Ատեաննին երկոտասանից ժողովով և մէկ դատաւորով կը ձեանայ և նիստերը բացութեայ կ'ըլլան՝ ինչպէս Գոթացւոց ատեանները։ Թագաւորին եկամուտը կը հաւաքուի ցորենէ, պտղեղէնէ, մեղրէ. երեք տարին մէյմ՝ ալ կենդանեաց տասանորդով։

Եթովպացիք որովհետեւ պատերազմական օրինաց և կարգաց տակ չեն ձգած զինուորութիւնը, շատ անգամ մեծամեծ կոտորած կ'ունենան. իսկ եթէ յաղթեն, անգթութիւնը ձեռք կ'առնեն։

Բնակարաննին կլորաձև տաղաւարներ են, կոնաձև երդիքով գոցուած անձրեւէ պաշտպանելու համար։ Գլխաւորաց բնակարանը շատ մասեր ունի. կարասեաց գլխաւորքն են քանի մը պարսկական կապերտ, սև հողէ ագնիւ և կէս թափանցիկ անօթ մը՝ բամբակէ և կաղնիի փոշով պատրաստուած կաշիէ հիւսուածներ, և երկաթեղէն և պղնձեղէն գործինքեր։

Արհեստները և ձեռագործները ըստ մեծի մասին օտարականաց ձեռքն են՝ մանաւանդ Հրէից։ Ամենայն տեսակ ու տեստ աժան է Եթովպիա. կով մը 14 ֆրանք. հաւ մը երկու փող. քիչ արժէք ունեցող նիւթերը փոխանակու թեամբ ձեռք կը բերեն։

Տղաք բոլոր մերկ կը պտրտին. իսկ չափահասից զգեստը նախնի պարզութեան մէջ է. թեթև վարտիք մը, թեաւոր պարեգօտ մը, և մէկ սպիտակ բամբակէ մեկնոց մը կը ձևացնեն բովանդակ իրենց հագուստը. իսկ գլուխնին մեծ և լայն փակեղն մ'ունին՝ կանանց հագուստներն ումանք կուրծքերն ալ կը գոցեն, ումանք ալ ազդրներէն կը սկըսին։

Մեծամեծաց կերակուրները առատ՝ բայց անհարթ ոճով պատրաստուած

են. հում միսը պաղ արեամբ համեմած ախորժնին կը բանայ։ Մաիգ¹ և սուէ² կամ պորիգ ըմպելիքները իրենց հացկերոյթին զուարճութիւնը կ'աւելցընեն։ Թագաւորը և լաք կամ բանակաց առաջնորդը իրենց զուարճութեանը համար միմոսներ կը պահեն. բանաստեղծներ ալ ունին որոնք բոլոր գիշերը կ'արտասանեն, կամ յանպատրաստից երգեր կը շինեն. նշկան մը համար կը պատմեն թէ, 'ի մանկութենէ քերթութեան տուած ըլլալով ինքզինքը՝ մեծ համբաւ ստացեր է, և անունը աւելի հռչակելու համար՝ առանց վճար քի գիշերուան ժամերը ուրիշներու քով կ'անցնէ եղբեր երգելով։ Ստորին աստիճանի մարդկանց զուարճութիւնը, մանաւանդ մեծ պաքէն ետքը, քիւրաւ խաղն է. թակախաղին³ մէկ տեսակը. երիտասարդաց խումբեր մէկտեղ կը միանան, և շատ անգամ, բովանդակ գիշեր զիրար կուռի կը կանչեն, և դրեթէ միշտ խաղին կատարածը աղետալի է։

Արք ըստ օրինի կին մը միայն կ'առնեն, բայց ամուսնութեան կապը միայն քաղաքական է և դիւրալուծանելի. իսկ կրցողները հարճերը քովերէն չեն հեռացընք. կրօնքնին աչք չի գոցեր այս անկարգութեանց և ով որ ամուսնական լծոյն դէմ անիրաւի՝ անհաղորդ կը մնայ։

Մեռնողը՝ եթէ օտարական ըլլայ և եթէ ոչ՝ դրակիցք միաբան ցաւերնին կը յայտնեն. ամենքը կը փութան ըստ իրենց կարողութեանը վախճանելոյն ամենամօտ ազգականին առատութեւ տանիլ. զանիկայ զբաղեցընելու կը ջանան և խմցընելու. քիչ ատենէն տխրութիւնը կատարեալ արբեցութեան կը փոխուի։ Թաղման համար շատ ծախք չեն ընք. վասն զի դրացիներն են գերեզման փորողները. մեծ ծախքը աղօթող քահանայից համար

1 Տեսակ մը մեղրաջուր՝ բայց ափիոնով զօրացուցած։

2 Պերրայի տեսակ։

3 Mail.

Արու Օդդենդացի.

Կ'ըլլայ: Ընտանիքներ յետին աղքատութեան մէջ ինկեր են՝ ըստ օրինի հանգուցելոյ մը վրայ աղօթող քահանաները վեց ամիս միտով և եգիպտացորենով պահելուն համար:

Օ Դ Դ Ե Ն Դ Ա Ց Ի Ք

Օդդենդացիք Բարի Յուսոյ Գլխոյն ընկ ժողովուրդն են. տարբեր Բաֆրաս.